

ZAAGJES (DONACIDAE) VAN DE BELGISCHE WESTKUST.

E. DUMOULIN

In de periode van 1977 tot 1980, toen ik mijn eerste excursies naar de stranden van De Panne, Oostduinkerke en Koksijde ondernam, lette ik weinig of niet op gewone zaagjes. Hoogstens een paar fraaie doubletten werden naar huis meegenomen. Tot in 1981-'82 de zaagjes (couautejes noemden we ze vroeger in onze prille jeugd jaren) meer en meer mijn aandacht begonnen te trekken. De aanleiding hiervoor was de toevallige vondst op 30 april '81 (tussen Oostduinkerke en Koksijde) van twee losse kleppen (fig.1b,c) die op het eerste zicht sterk deden vermoeden dat het om *Donax variegatus* (Gmelin) ging. Nog steeds in de waan dat ik *Donax variegatus* (Gmelin) had gevonden, probeerde ik elke keer ik op excursie naar de westkust trok, meerdere van die exemplaren te verzamelen. Het viel mij daarbij op dat ik nooit verse exemplaren vond, maar steeds oude waarbij elk spoor van het periostracum ontbrak.

Op 4 februari '82 was ik opnieuw op het strand van De Panne, meer bepaald tussen het Leopold I monument en een eind voorbij de laatste flatgebouwen richting Franse grens. Wat die dag bijzonder opviel, waren de talrijke verse exemplaren van *Donax vittatus* (Da Costa) die in de vloedlijn aangespoeld lagen. Omdat ik de laatste tijd nogal erg met zaagjes bezig was geweest, lette ik er misschien meer op, maar dit kan zeker niet de enige verklaring zijn waarom ik er plots zoveel aantrof. M.i. mogen we hier veeleer spreken van een kleine invasie op het strand van De Panne, die rond die periode moet plaatsgegrepen hebben. Tussen de vele zaagjes vond ik ook één losse klep van een exemplaar (fig.4a) dat ietwat op *Donax trunculus* L. geleek. Laatstgenoemde soort komt niet in de Noordzee voor, maar leeft in de Middellandse Zee en het aansluitend deel van de Atlantische Oceaan. Voor de aardigheid heb ik dit exemplaar toch even naast *Donax trunculus* L. uit de Middellandse Zee gelegd (fig.4b),

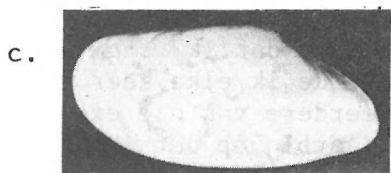
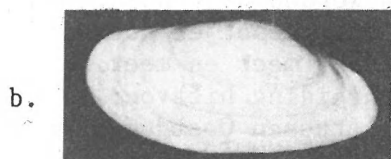

fig. 1

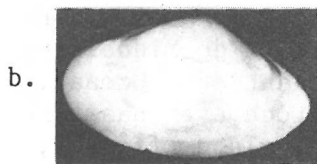
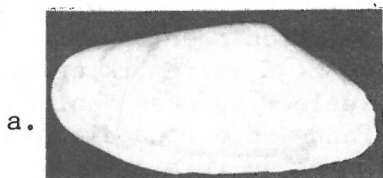

fig. 3

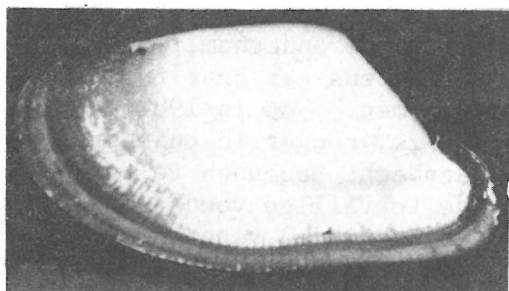

fig. 2

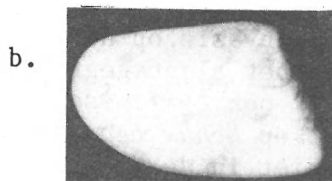

fig. 4

Legende

Fig.1 (1 cm = 15,75 mm)

- a. *Donax vittatus* De Panne 04/02/'82.
- b. *Donax vittatus* forma *cuneata* Tussen Oostduinkerke
en De Panne 30/04/'81.
- c. *idem*

Fig.2 (1 cm = 16,65 mm)

Donax vittatus cf. forma *magna* De Panne 15/02/'82.

Fig.3 (1 cm = 15,25 mm)

- a. *Donax variegatus* Opgespoten terrein tussen spoorwegbrug
en Palingpat Ramskappelle 1982.
- b. *Donax vittatus* (monstruositeit) De Panne 15/11/'82.

Fig.4 (1 cm = 16,15 mm)

- a. *Donax vittatus* (monstruositeit) De Panne 04/02/'82.
 - b. *Donax trunculus* (Holoceen?) Aigues Mortes (Camargue)
19/09/'83.
-

waaruit zonder meer duidelijk bleek dat het exemplaar van De Panne niet meer was dan een in de breedte gedrongen vorm van *Donax vittatus* (Da Costa); je zou het ook een soort monstruositeit kunnen noemen. *Donax trunculus* L. heeft een veel steiler aflopend achterste deel. Op het einde van de vorige eeuw (Pelseneer, 1881) meende men daarentegen wel dat *Donax trunculus* L. bij ons voorkwam. In 1882 geeft dezelfde auteur echter al te kennen dat de meeste van die exemplaren eigenlijk tot *Donax vittatus* (Da Costa) moeten gerekend worden. Latere studies en vooral dan de zeer waardevolle publicatie van B.D.D. (1887-1898) brachten nog meer klaarheid in deze materie.

Op 15 februari '82 trok ik nogmaals naar De Panne waar ik tussen de nog steeds talrijk aanwezige zaagjes een tweede opmerkelijke vorm aantrof, meer bepaald één verse losse klep

die merkkelijk groter (B:41,15mm) was dan de doorsnee zaagjes (fig.2). De onderrand van het exemplaar vertoont ter hoogte van de top tot even er voorbij een zeer duidelijke inbochtiging waardoor het achtereinde er vrij spits uitziet en het vooreinde overdreven rond lijkt te zijn (dit kenmerk trof ik trouwens meerdere keren aan op de zaagjes van De Panne). Omwille van de duidelijk grotere afmeting zou men het exemplaar tot de vormvariëteit *Donax vittatus* (Da Costa) forma *magna* (Damon) kunnen rekenen, maar de vorm van de schelp in beschouwing genomen en het feit dat het slechts om een éénmalige vondst gaat, doet mij veeleer denken aan een mogelijke monstrositeit, die blijkbaar nog meer aan de westkust voorkomt (fig.3b). De exemplaren van de forma *magna* (Damon) die in B.D.D. (1887-1898) op Pl.68 fig.13,14 afgebeeld staan, zijn echter wel van onze kust afkomstig, met name van het strand van Middelkerke, wat er meteen op wijst dat de forma *magna* (Damon) destijds toch bij ons aangetroffen werd.

Tijdens hoger genoemde excursies en ook op latere data werd natuurlijk nog voortdurend naar de zgn. *Donax variegatus* (Gmelin) gezocht, die dan ook telkenmale teruggevonden kon worden. Omdat ik eigenlijk bijna nooit voor honderd procent zeker ben geweest of het hier wel degelijk om *Donax variegatus* (Gmelin) ging, vond ik het noodzakelijk om eens te vergelijken met recente schelpen van *Donax variegatus* (Gmelin). Nadat ik wat recent materiaal in bruikleen had mogen ontvangen (waarvoor oprechte dank aan F. Kerckhof), kon ik uitgebreid gaan vergelijken. Al gauw bleek echter dat het hier niet om *Donax variegatus* (Gmelin) kon gaan, maar dat ik veeleer met een vorm van *Donax vittatus* (Da Costa) te maken had. Ondertussen had ik reeds wat literatuur doorgenomen en kwam ik op het spoor van een vormvariëteit *cu-neata* (Marshall) genaamd. De oorspronkelijke beschrijving (Marshall, 1914) luidt als volgt: "Besides having the posterior end wedged shaped and gaping, this variety is smaller, thinner, and much more depressed".

Inderdaad, het wigvormig achterste gedeelte, vaak lichtjes gapend, de kleinere omvang, de dunnere schelp en de samengedrukte schelphoogte waren kenmerken die duidelijk in het materiaal van de westkust aanwezig waren. De onmiddellijke

conclusie was dan ook de exemplaren onder te brengen bij de vormvariëteit *Donax vittatus* (Da Costa) forma *cuneata* (Marshall), waardoor het probleem meteen opgelost was.

In Pelseneers "Tableau dichotomique" vinden we *Donax variegatus* (Gmelin) (syn. *Donax politus* Poli) echter wel terug, doch met de aanwijzing erbij dat de soort nooit levend op onze kust verzameld werd. *Donax variegatus* (Gmelin) zal misschien wel als fossiel uit het Eemien of adventief (?) op ons strand te vinden zijn, maar dit zal vermoedelijk beperkt blijven tot enkele zeer zeldzame vondsten. Dat *Donax variegatus* (Gmelin) zeldzaam is in het Belgische Eemien (zeker voor wat de oostkust betreft althans) illustreert wel het feit dat jaren zoekwerk op de opgespoten terreinen in het Zeebrugse en de opgespoten stranden van Knokke-Heist tot nog toe slechts één klep opleverde. Het is daarbij nog niet eens zeker dat het een Eemienexemplaar is, dan wel een geremanieerd specimen uit het Pliocéen.

In 1881 was de vormvariëteit *cuneata* (Marshall) ook nog niet beschreven, vandaar dat een aantal exx. die door Pelseneer als *Donax variegatus* (Gmelin) beschouwd werden misschien tot de variëteit *cuneata* (Marshall) dienen gerekend te worden. Zekerheid hieromtrent is er echter niet.

Tenslotte nog een woordje over de herkomst van *cuneata* (Marshall). Het feit dat er geen enkel vers exemplaar aangetroffen werd, mag ons dan ook zeer waarschijnlijk doen besluiten dat het ofwel fossiele (Holoceen (?) en/of Eemien) ofwel subfossiele (restanten van een populatie uit het zeer nabije verleden, b.v. van 200 jaar geleden) mollusken betreft.

Als sluitstuk volgt hieronder een schema waar de belangrijkste verschillen tussen *Donax variegatus* (Gmelin) en *Donax vittatus* (Da Costa) forma *cuneata* (Marshall) in terug te vinden zijn.

	<i>Donax vittatus</i> forma <i>cuneata</i>	<i>Donax variegatus</i>
achterste gedeelte	vrij spits, wigvormig	minder spits, doorgaans hoger dan bij <i>Donax vittatus</i> forma <i>cuneata</i> .
achterrاند	onregelmatig afgerond, vaak lichtjes geknot en gapend	regelmatig afgerond
bovenrand van het achterste gedeelte	een duidelijk vrij rechte schuin aflopende zijde	hoger gelegen t.o.v. de top dan bij <i>Donax vittatus</i> forma <i>cuneata</i> regelmatig overvloeiend in de achterrاند
onderrاند	onregelmatig gebogen, soms tamelijk recht met een inbochtning ter hoogte van de top tot iets er voorbij	regelmatig gebogen
bovenrand van het voorste gedeelte	gaat doorgaans abrupter over in de voorrand dan bij <i>Donax variegatus</i>	regelmatig overgaand in de voorrand

Literatuur

- BUCQUOY, E., Dautzenberg, Ph. & Dollfus, G, 1887-1898, Les Mollusques marins du Roussillon. T.II Pélécypodes, Atlas, 99 Planches (herdruk).
- CAILLIAUD, F., 1865, Catalogue des Radiaires, des Annélides des Cirrhipèdes et des Mollusques marins, terrestres et fluviatiles recueillis dans le département de la Loire-Inférieure, Nantes.
- HIDALGO, J.P., 1867, Catalogue des Mollusques testacés marins des côtes de l'Espagne et des îles Baléares, J. Conch., Vol.15:115-175, Paris.
- KOBELT, W., 1888, Prodrömus Faunae Molluscorum Testaceorum maria europaea inhabitantium, Nurnberg.
- MARSHALL, J.T., 1914, Additions to "British Conchology", Part VII, J. Conch., 14(7):200-213, London.
- NORDSIECK, F., 1969, Die europäischen Meeresmuscheln (Bivalvia) vom Eismeer bis Kapverden, Mittelmeer und Schwarzes Meer, Stuttgart.
- PARENZAN, P., 1976, Carta d'identita delle conchiglie del Mediterraneo, II, Bivalvi, Taranto.
- PELSENEER, P., 1881, Tableau dichotomique des mollusques marins de la Belgique, Ann.Soc.Roy.malac.Belg., T.WVI: 27-61.
- PELSENEER, P., 1882, Etudes sur la faune littorale de la Belgique. Mollusques & autres animaux inférieurs recueillis sur la côte Belge en 1882, Ann.Soc.Roy.malac. Belg., T.XVII:31-43.